

Ринок: прогноз і кон'юнктура

Пустовойт О.В., канд. екон. наук
провідний науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

ЕФЕКТ НАКЛАДАННЯ ХВИЛЬ ЗОВНІШНЬО- ТА ВНУТРІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Уточнено поняття "кон'юнктура", запропоновано підхід до класифікації цього явища, методологію дослідження результату накладання в національній економіці хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури. Наведено докази, що сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура уповільнює зростання товарного виробництва на внутрішньому ринку України, спричиняє розвиток кризових явищ. Обґрунтовано напрями державної політики щодо поліпшення внутрішньоекономічної кон'юнктури у вітчизняній економіці¹.

К л ю ч о в і с л о в а : кон'юнктура, кон'юнктурна хвиля, ефект накладання (інтерференції) кон'юнктурних хвиль, внутрішній ринок, ендегенне зростання, пріоритетні напрями державної політики, імпортозаміщення, природні ресурси, нові види продукції, інвестиційний клімат.

Після фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., вітчизняні економісти та урядовці доволі часто пов'язують прискорення економічного зростання України в майбутньому з формуванням сприятливої кон'юнктури для продажу вітчизняної продукції на міжнародних ринках та підтриманням її цінової конкурентоспроможності за рахунок девальвації гривні. Дійсно, ці чинники здатні поліпшити умови для збільшення доходів товаровиробників і, відповідно, фонду накопичення в економіці України, що надалі може бути використане як для модернізації існуючих виробничих потужностей, так і для започаткування нових видів економічної діяльності з випуску інноваційної або якісно кращої продукції. Великі можливості впливу сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури на динаміку зростання національної економіки дали можливість зробити припущення про те, що, в майбутньому українська економіка почне випереджальними темпами зростати в межах світового господарства та може увійти до першої двадцятки країн – лідерів світового господарства.

¹ Публікацію підготовлено за виконання НДР відомчої тематики "Вплив світової кон'юнктури та інтеграційних процесів на розвиток базових ринків України" (№ держреєстрації 0108U003637).

Наведений сценарій розвитку економіки України є доволі оптимістичним і виглядає привабливо. Проте емпіричні дані, зібрані економістами впродовж останніх п'ятдесяти років свідчать, що сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура може як стимулювати економічне зростання в національній економіці, так і прискорювати виникнення в ній кризових явищ. Така неоднозначність емпіричних даних актуалізує питання, який сценарій подій в економіці України здатна спричинити сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура: прискорене зростання в межах світового господарства чи загострення кризових явищ на шляху до депресії та економічного спаду? Необхідність пошуку відповіді на це запитання послужило поштовхом для здійснення кон'юнктурних досліджень і підготовки цієї статті.

Кон'юнктура: суть поняття, видова класифікація явища. Сучасні прикладні кон'юнктурні дослідження відрізняються між собою як методологією проведення, так і строкатістю інтерпретації отриманих результатів. І це не випадково, тому що в економічній науці не існує загальновизнаного трактування поняття "кон'юнктура". Це є суттєвим стримуючим фактором пізнання закономірностей розвитку подій на ринках національних економік, тому що точне визначення термінів, понять та категорій є одним із інструментів дослідження економічних явищ.

Сьогодні економісти не можуть визначати поняття "кон'юнктура" за допомогою елементів народногосподарського життя² [1, с. 33, 34, 341–400], що були запропоновані М.Кондратьєвим майже сто років тому для опису великих циклів кон'юнктури в світовому господарстві. Тому сьогодні в економічній науці не припиняються спроби уточнити та конкретизувати це поняття з урахуванням реалій розвитку сучасних національних економік. Ці спроби, напевно, не можна визнати цілком вдалими, зважаючи на те, що кон'юнктура трактується занадто загальноно.

У сучасних довідникових виданнях кон'юнктуру визначають, наприклад, як економічні обставини, ситуацію, що відображає стан світового господарства, національної економіки, регіону, товарного ринку в певний період [2, с. 323] або як основну характеристику стану ринку, ситуацію, що склалася на ньому [3, с. 309]. У роботах російських економістів поширений погляд на кон'юнктуру як на стан макроекономічного процесу відтворення (Д.Костюхін, П.Піскопель, В.Клінов) [4, с. 18–19]. Українські економісти розглядають кон'юнктуру як напрям і ступінь зміни сукупності економічних процесів (В.Кучеренко, В.Карпов, Т.Мельник) [5, с. 256]. Такий загальний підхід до визначення поняття

² М.Кондратьєв запропонував конкретизувати зміст терміну "кон'юнктура" до рівня, що давав змогу здійснювати прикладні дослідження цього явища, оцінювати його вплив на розвиток чи стиснення підприємницької діяльності як на окремих ринках, так і в економіці в цілому. Для цього він запропонував поглянути на „кон'юнктуру” як на *направлення та рівень змін сукупності елементів народногосподарського життя порівняно до попереднього моменту*. Для того щоб описати великі цикли кон'юнктури тривалістю близько 50 років, М.Кондратьєв обрав елементи, що піддавалися кількісній оцінці, а саме: середній рівень товарних цін, відсоток на капітал, номінальна заробітна плата, оборот зовнішньої торгівлі, видобуток і споживання вугілля, виробництво чавуну і свинцю. При цьому він визнавав, що для дослідження кон'юнктури можуть бути обрані й інші репрезентативні елементи народногосподарського життя.

"кон'юнктура" розширив межі прикладних досліджень з цієї тематики до *вивчення макроекономічних умов реалізації продукції*. Серед них досліджуються: виробництво, пропозиція, попит, рівень монополізації ринків, виробничий і споживчий потенціал, зовнішня торгівля, ділова активність тощо. Як правило, зміни в цих умовах оцінюються за допомогою ще більшої кількості різноманітних економічних показників. У результаті методика здійснення кон'юнктурних досліджень за своєю суттю почала наближатися до *маркетингової* [6]. Виграє від цього економічна наука чи програє, покаже час.

Безумовно, кон'юнктурні дослідження можуть мати різні спрямування. Проте їхня основна відмінність від маркетингових полягає в тому, що вони *спрямовані на дослідження закономірностей розвитку товарного виробництва в національних господарствах під дією сукупного попиту та сукупної пропозиції, що періодично змінюється на їхніх внутрішніх ринках*³ [1, с. 44]. Якщо цей підхід поєднати з надбанням сучасної економічної науки, то поняття "кон'юнктура" можна визначити так: *"кон'юнктура" – це певна комбінація цінкових і нецінових чинників, що спричиняють випадкові та циклічні зміни в попиті та пропозиції (зміщення кривих попиту і пропозиції) та в їхній величині на ринку*.

Наближено до запропонованого підходу визначають зміст поняття "кон'юнктура" окремі вітчизняні економісти. Наприклад, В.Лагутін трактує кон'юнктуру як сукупність економічних, соціальних та інших умов, що визначають співвідношення попиту і пропозиції, І.Бланк – як форму вияву системи факторів (умов), що характеризують стан попиту, пропозиції, цін і конкуренції на ринку [7, с. 74]. Якщо говорити образно, кон'юнктура – це певна "мозаїка" цінкових і нецінових чинників, що час від часу змінює попит і пропозицію на ринку і встановлює між ними новий рівень рівноваги.

Кон'юнктура є явищем, що поширюється в економічному просторі у вигляді хвиль⁴, що можуть відрізнятися між собою величиною, формою та періодом затухання. У цій роботі кон'юнктурні "хвилі" розглядаються як зміна стану інформації про майбутній товарообмін на ринку певного товару, якою володіють продавці та покупці. Основна властивість кон'юнктурних хвиль полягає у тому, що вони переносять інформацію про зміну умов майбутнього товарообміну всією економічною територією національного господарства, незалежно від того, де відбулися події, що спричинили ці зміни. Наприклад, рішення національного банку про зміну курсу національної валюти або заява геологорозвідувальної компанії про відкриття нових родовищ природних ресурсів здатні спричинити кон'юнктурні хвилі, що змінять поведінку всіх учасників внутрішнього ринку країни. Зважаючи, що кон'юнктурні хвилі впливають на поведінку покупців і продавців, їх можна моделювати як зміни в сукупному попиті та сукупній пропозиції на ринку національної економіки, а їхній підсумковий ефект дії можна оцінити через обсяги виробництва та продажу товарної продукції. Тепер, уточнивши сутність понять "кон'юнктура" та "кон'юнктурні хвилі", спробуємо класифікувати це складне економічне явище.

³ М.Кондратьєв писав, що теорія кон'юнктур є теорією економічних циклів різних типів.

⁴ У фізиці поняття „хвиля” використовується для характеристики процесу переносу енергії в часі та просторі без переносу речовини.

У наукових дослідженнях кон'юнктура, як економічне явище найбільш часто класифікується за критерієм "межі ринку". Залежно від меж ринків, на яких вивчається кон'юнктура, її поділяють на *світову* – що впливає на ділову активність усіх учасників світового господарства, *зовнішньоекономічну* – що змінює ділову активність імпортерів і експортерів певної країни, *внутрішньоекономічну* – що поширюється на економічну діяльність виробників товарів і послуг, які забезпечують задоволення потреб резидентів певної національної економіки, *регіональну* – що стимулює або обмежує поведінку учасників регіональних ринків національної економіки, *галузеву* – що визначає поведінку учасників ринку певної групи чи одного виду товару в національній економіці.

Проте базовий принцип класифікації кон'юнктури як економічного явища полягає в її поділі на *поточну (випадкову) та циклічну*.

Поточна кон'юнктура є короткостроковим економічним явищем. Вона характерна для короткострокових періодів, менших за календарний рік (упродовж дня, тижня, декади, місяця, кварталу тощо) і змінюється хаотично і випадково під дією різноманітних чинників. Сучасні економісти вдало описують її за допомогою статистичних показників, здійснюють спроби оцінювати ймовірність настання майбутніх кон'юнктурних сплесків чи спадів, проте не можуть пояснити закономірності їхнього виникнення. І це природно, тому що неможливо пояснити закономірність розвитку явища за допомогою останньої події, що йому передувала. Наприклад, в одні періоди часу кон'юнктурні коливання на ринку можуть спричинятися зростанням чи зменшенням рівня цін, в інші – під дією нецінових чинників попиту: зміна смаків покупців, їхніх доходів, очікувань покупців щодо зміни доходів у майбутньому тощо або під впливом нецінових чинників пропозиції: зміни в цінах на ресурси, в технологіях виробництва, податках і дотаціях тощо. Знайти закономірність зміни кон'юнктури під дією цих чинників неможливо, тому що між ними відсутні причинно-наслідкові зв'язки.

Разом із тим упродовж календарного року дія певних нецінових чинників може періодично посилюватися чи послаблюватися з настанням певних пір року. Наприклад, попит на прохолоджуючі напої, морозиво зростає влітку і падає взимку, а пропозиція курячих яєць чи молока зростає навесні і зменшується наприкінці осені та початку зими. Це спричиняє регулярні коливання поточної кон'юнктури, що узагальнюються терміном "*сезонна кон'юнктура*".

Поточна кон'юнктура за своєю суттю є короткостроковою, епізодичною, випадковою подією на ринку, що виникає внаслідок чисельної комбінації цінових і нецінових чинників попиту та пропозиції. Зміна поточної кон'юнктури досліджується в межах різних ринків, тому вона іменується як *поточна світова, зовнішньоекономічна, внутрішньоекономічна, регіональна, галузева*. Найбільш детально поточна кон'юнктура вивчається на світових фінансових і фондових ринках та ринках біржової продукції з метою здійснення на них спекулятивних операцій⁵.

⁵ Наприклад, коливання поточної кон'юнктури на ринку Forex дає змогу його учасникам отримувати доходи у випадку правильного прогнозу зміни валютних курсів у майбутньому. Проте зробити

Тому традиційно об'єктом дослідження економічної науки є *циклічна кон'юнктура*, що описується економістами у вигляді середньострокових і довгострокових⁶ "хвиль" зростання та спаду товарного виробництва на ринках національних економік. Циклічні коливання кон'юнктури економісти почали вивчати з другої половини ХІХ ст., що дало їм змогу започаткувати процес створення теорії економічних циклів. На сучасному етапі вона розвивається в багатьох наукових школах. Проте найбільш широке визнання отримали неокейнсіанська та неокласична теорії ділового циклу. Представники цих шкіл, спираючись на власну методологію, досліджують переважно середньострокові циклічні коливання. Збереження до них наукового інтересу впродовж уже не одного століття пояснюється тим, що циклічні коливання кон'юнктури на внутрішніх ринках національних економік мають прямий вплив на розширення чи стиснення товарного виробництва, інвестиційної активності, започаткування нових видів економічної діяльності з виробництва інноваційної чи якісно кращої продукції тощо. Зважаючи на тісний зв'язок між економічною діяльністю виробників товарів і послуг та циклічними коливаннями кон'юнктури на внутрішніх ринках національних економік, кон'юнктурні цикли почали іменувати в науці як *економічні* або *ділові*.

Основні напрями сучасних кон'юнктурних досліджень. Незважаючи на певну змістовну невизначеність і, відповідно, відсутність чіткої формалізації базового поняття "кон'юнктура", економісти провели велику кількість досліджень для вивчення цього явища, його впливу на динаміку зростання національних економік. Спробуємо коротко їх розглянути, щоб окреслити серед них місце цього дослідження.

Сучасні прикладні дослідження сконцентровані на вивченні *циклів внутрішньоекономічної кон'юнктури*, що складається на ринках національних економік упродовж середньо- та довгострокових періодів. За допомогою цих досліджень економісти намагаються вирішити такі завдання. По-перше, пояснити циклічну природу внутрішньоекономічної кон'юнктури. По-друге, передбачити в майбутньому періоді можливі перетворення внутрішньоекономічної кон'юнктури зі сприятливої в несприятливу і навпаки. По-третє, дослідити наслідки змін у товарному виробництві національних економік, спричинені накладенням кон'юнктурних хвиль. Спробуємо коротко розглянути зазначені напрями кон'юнктурних досліджень.

Перший напрям сучасних кон'юнктурних досліджень. Сучасна економічна наука пояснює нерівномірність зростання товарного виробництва в національних економіках протіканням циклів внутрішньоекономічної кон'юнктури. Для того щоб довести їхнє існування, сучасні економісти зосе-

---

такий прогноз на основі дослідження цінових та нецінових чинників, що визначають в кожну хвилину попит та пропозицію певної валюти на ринку, напевно неможливо, тому що комбінація цих чинників може виявитися занадто складною, випадковою та малопередбачуваною.

⁶ Уперше вагомі докази існування на внутрішніх ринках національних економік такого явища, як довгострокові "хвилі" зростання та спаду товарного виробництва, надав видатний російський економіст М.Кондратьєв.

реджують свої дослідження не на всій "мозаїці" цінових і нецінових чинників, що змінюють сукупний попит і сукупну пропозицію на внутрішньому ринку на певний момент часу, а лише на тих, що мають *нелінійний вплив* на розвиток товарного виробництва в середньо довгостроковій перспективі. Останнє означає, що, в одні періоди часу ці чинники можуть розширювати сукупний попит чи пропозицію, інші – стискати⁷. Ці чинники визначаються терміном "шок", тому що вони здатні неочікувано змінити амплітуду коливань внутрішньоекономічної кон'юнктури.

Незважаючи на велике число шоків, що спроможні змінювати внутрішньоекономічну кон'юнктуру, на погляд більшості макроекономістів, технологічні шоки були і залишаються основним чинником, здатним спричинити циклічні коливання товарного виробництва в економіці. Наприклад, сучасні дослідження свідчать, що на інвестиційно-технологічні шоки припадає 40–60% зростання післявоєнного випуску в США [8, с. 62]. Усі інші види шоків здатні лише посилити ці коливання, але не можуть стати джерелом їхнього виникнення. Наприклад, на основі досліджень економісти дійшли висновку, що за допомогою шоків монетарної політики можна пояснити 10–14% коливань сукупного випуску впродовж кон'юнктурного циклу [9, с. 23–24]. Також не можуть слугувати першопричиною циклічних коливань товарного виробництва змінна величини податків та державні витрати (фіскальні шоки). Водночас виникнення криз у національних економіках учені найчастіше пов'язують із дією фінансового шоку, що дало підставу для формування "теорії реальних і фінансових шоків як причини циклічних коливань" [10, с. 42–43].

Другий напрям сучасних кон'юнктурних досліджень пов'язаний із оцінкою та передбаченням у короткостроковому періоді змін в поточній кон'юктурі на внутрішньому ринку національної економіки. Сучасні кон'юнктурні дослідження в цьому напрямі зосереджені переважно на розробці випереджального інтегрального показника, динаміка стану якого відображала б вектор розвитку кон'юнктури на внутрішньому ринку національної економіки в близькій перспективі. Варто зауважити, що у різних країнах цей показник називається по-різному. Наприклад, в США та країнах ЄС він часто іменується як індекс ділової активності, в Росії – індекс господарської кон'юнктури [11, с. 12], в Україні – індекс випереджального розвитку [12, с. 5].

Третій напрям сучасних кон'юнктурних досліджень сконцентрований на вивченні змін в обсягах товарного виробництва в національних економі-

---

⁷ Наприклад, М.Кондратьєв пояснював великі цикли кон'юнктури нелінійною дією такого чинника сукупного попиту, як *інвестиційні витрати*. Їхню періодичну зміну він пов'язував із коливанням інвестицій в основні капітальні блага (будівництво залізничних колій, каналів, меліоративних споруд тощо, підготовка кваліфікованої робочої сили) під дією механізму накопичення, акумуляції і розсіяння капіталу. Зокрема, М.Кондратьєв доводив, що зростання обсягів інвестування в основні капітальні блага спричиняється великими обсягами накопичення й акумуляції капіталу в економіці, а зменшення – розсіянням капіталу через державні військові витрати, пов'язані з боротьбою за нові ринки, у тому числі й сировинних ресурсів.

ках, що відбуваються внаслідок накладення (інтерференції⁸) хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури (далі – ефект накладення (інтерференції) хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури)⁹. Такі дослідження мають два основні спрямування.

Перше з них сконцентровано на оцінці ефекту, що виникає в національних економіках в *короткостроковому періоді* внаслідок різкої зміни амплітуди коливань зовнішньої кон'юнктури. Відповідні прикладні економічні дослідження здійснюються на основі моделей RBC, де "шоки зовнішньоекономічної кон'юнктури" вводяться як різкі зміни рівнів зовнішніх цін (у тому числі на світових сировинних ринках) або світових відсоткових ставок за зовнішніми запозиченнями [13, с. 36]. Такі дослідження дали змогу економістам дійти висновку, що шоки зовнішньоекономічної кон'юнктури (ціни на нафту та інші енергоносії) не можуть виконувати роль основного джерела циклічних коливань товарного виробництва на внутрішніх ринках національних економік.

Друге спрямування досліджень пов'язано з вивченням та оцінкою ефекту накладення хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури в національних економіках у *середньо- та довгостроковому періодах*. Поштовхом для їхнього проведення слугували зібрані економістами емпіричні дані, що виглядали, на перший погляд, доволі парадоксально. Зокрема, вони свідчили, що в одних випадках сприятлива зовнішня кон'юнктура здатна пожвавлювати внутрішньоекономічну, збільшувати рівень і результати ділової активності національних виробників товарів і послуг, а в інших – спричиняти кризові явища. Вперше негативний вплив сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури на розвиток ділової активності на внутрішньому ринку національної економіки був описаний журналі "The Economist" у 1977 р. Цей випадок увійшов в економічну теорію під загадковою назвою "голландська хвороба". Її діагностували на основі даних про стиснення ділової активності в Голландії впродовж 70-х рр. Неординарність цієї події полягала у тому, що стиснення відбувалося на фоні зростання цін на енергоносії, у тому числі й природний газ, родовища якого були відкриті в 1959 р. у Північному морі й почали активно розроблятися Голландією з метою експорту. Згодом, ознаки "голландської хвороби" спостерігалися у багатьох країнах, включаючи Нігерію, Мексику, Анголу, Колумбію [14, с. 1, 7], Велику Британію, Норвегію [15], Росію [16]. У економічній науці феномен "голландської хвороби" був використаний для узагальнення ситуації в національних економіках, коли на фоні зростаючих доходів експортерів від продажу си-

⁸ Термін "інтерференція хвиль" використовується у фізиці для характеристики події накладення у просторі хвиль (звукових, світлових тощо), що поширюються з різних джерел. Ефект інтерференції – підсилення або ослаблення результуючої хвилі, що утворилася внаслідок накладення в просторі двох або декількох хвиль.

⁹ Варто відзначити, що дослідження ефекту інтерференції кон'юнктурних хвиль були започатковані в роботах М.Кондратьєва. Він доводив, що спадна хвиля великого циклу кон'юнктури в світовому господарстві здатна зменшити інтенсивність протікання середньострокових циклів у національних економіках, кризи зробити більш різкими, а депресії довгими.

ровини, розширення імпорту, відбувалося стиснення ділової активності в секторі, що виробляв товари і послуги для внутрішнього ринку.

У цій роботі ставиться за мету вивчити та оцінити коротко-, середньо- та довгострокові наслідки накладення хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури на внутрішньому ринку України.

Головні завдання дослідження:

- кількісно оцінити ефект накладення хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури на внутрішньому ринку України;
- дослідити середньострокові наслідки впливу зовнішньоекономічної кон'юнктури на розвиток сектора товарного виробництва, що виготовляє товари і послуги для продажу на внутрішньому ринку;
- розробити пріоритетні напрями державної політики щодо стійкого та прискореного зростання внутрішнього ринку України в середньо- та довгостроковій перспективі.

Оцінка ефекту накладення хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури на внутрішньому ринку України.

Якщо зміни зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури поширюються в національних господарствах у вигляді хвиль, то це дає підстави вивчати ефект їхньої інтерференції. Кількісно оцінити його можна за допомогою економічного показника, що характеризує величину внутрішнього ринку національної економіки. Динаміка його зміни в економіці України впродовж 1990–2011 рр. зображена на рис. 1.

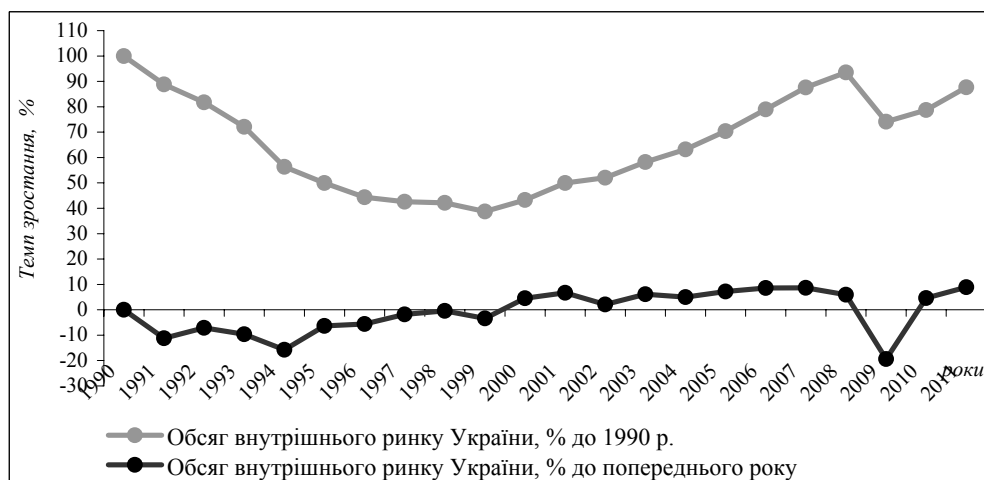

Рис. 1. Динаміка внутрішнього ринку України в 1990–2011 рр.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

На рис. 1 динаміка величини внутрішнього ринку України впродовж 1990–2011 рр. зображена у вигляді двох кривих. Перша з них віддзеркалює в часі зміну обсягу ринку в відсотках порівняно до рівня 1990 р., друга – до попереднього року. Дані, що були використані для побудови першої кривої, свідчить про такі економічні тенденції. Зокрема, в 1999 р., обсяг внутрішнього ринку України скоротився до мінімального значення, а саме до 38,7% рівня

1990 р. У 2008 р. він досяг свого максимального значення – 93,6%. У 2009 р. під дією світової фінансово-економічної кризи його величина зменшилася до 74,1%. У посткризовий період відновлення товарного виробництва відбувалося невисокими темпами. Зокрема, у 2011 р. його рівень досяг лише 87,7% порівняно з 1990 р. Приблизно така величина внутрішнього ринку вже спостерігалася в Україні спочатку в 1991 р., а потім – у 2007 р. Наведені економічні тенденції дають змогу зробити короткий висновок: упродовж двох останніх десятиліть величина внутрішнього ринку України то наближалася до рівня 1990 р., то віддалялася від нього, але так його і не перевищила.

Крива, що відтворює в часі зміну *обсягу внутрішнього ринку України порівнянно до попереднього року*, свідчить про такі економічні тенденції. Зокрема, в 1991–1999 рр. щорічний середній темп зменшення внутрішнього ринку становив -6,8 %, а зростання – впродовж 2000–2011 рр. – лише 4,0%.

На рис.1 обидві криві динаміки внутрішнього ринку України впродовж двох останніх десятиліть засвідчують той самий факт: ефект накладення хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури 1991–1999 рр. і 2009 р. був від'ємним, що призводило до зменшення величини внутрішнього ринку. Водночас у 2000–2011 рр. цей ефект був позитивним (за виключенням 2009 р.), тому що створював на ринку сприятливі умови для розширення товарного виробництва.

Далі досліджуватиметься період 2000–2011 рр., коли ефект накладення хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури був позитивним. Це означає, що в цей період хвиля внутрішньоекономічної кон'юнктури постійно зростала, а хвиля зовнішньоекономічної кон'юнктури могла підсилювати або уповільнювати її зростання. Іншими словами, дослідження саме цього періоду відкриває можливість дати відповідь на запитання: зовнішньоекономічна кон'юнктура стимулювала чи обмежувала розвиток сектору товарного виробництва, що спрямований на виготовлення товарів та надання послуг для внутрішнього ринку?

Розпочати пошук відповіді на це запитання варто з порівняння величини ефекту інтерференції хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури в економіці України та інших країнах світового господарства. Якщо цей ефект в Україні виявиться більшим, ніж в інших країнах, то це буде доказом того, що зростаюча хвиля зовнішньоекономічної кон'юнктури лише підсилювала внутрішньоекономічну кон'юнктуру в економіці України. Якщо меншим – то це буде ознакою того, що амплітуди коливань хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури не співпадали в часі, що призводило до часткового погашення останньої.

Оцінити ефект накладення хвиль зовнішньо- а внутрішньоекономічної кон'юнктури в економіці України порівняно з іншими країнами можна шляхом зіставлення динаміки їхніх внутрішніх ринків. У міжнародних порівняннях щодо величини внутрішнього ринку Україна, за методологією Всесвітнього економічного форуму, достатньо високо оцінена серед країн Центральної, Східної Європи та СНД. Зокрема, у 2010–2011 рр., за розміром

внутрішнього ринку вона займала 37 місце серед 139 країн [17, с. 472], що відображено в таблиці.

Таблиця

Україна в світовому рейтингу за розміром внутрішнього ринку

Країна	Місце у світовому рейтингу	Країна	Місце у світовому рейтингу
США	1	Туреччина	16
Китай	2	Польща	19
Японія	3	Греція	31
Індія	4	Україна	37
Німеччина	5	Румунія	41
Велика Британія	6	Чеська Республіка	45
Франція	7	Казахстан	55
Бразилія	8	Азербайджан	84
Росія	9	Грузія	102
Італія	10	Молдова	122

Джерело: побудовано за даними: The Global Competitiveness Report 2010–2011 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – 2011. – Р. 501. – Доступний з : <<http://www.weforum.org>>.

Разом із тим тенденція зміни місця в цьому рейтингу є невтішною для України. Так, у 2007–2008 рр. за розміром внутрішнього ринку вона посідала 27 місце з 131 країни [18, с. 88]. Пояснити таке падіння рейтингу України виключно наслідками світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. неможливо, тому що її дія поширювалася на всі країни світового господарства. Це означає, що, в Україні впродовж першого десятиліття 2000-х років, амплітуди коливань хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури не співпадали в часі, що призводило до часткового погашення останньої. У результаті ефект їхнього накладання виявився набагато меншим, ніж в інших країнах. Про це свідчать уповільнені в 2007–2011 рр. темпи зростання внутрішнього ринку України порівняно з іншими країнами. Пояснити наведену вище закономірність можна шляхом детального вивчення наслідків впливу зовнішньоекономічної кон'юнктури на величину сукупного попиту та сукупної пропозиції на внутрішньому ринку в 2000–2011 рр.

Вплив зовнішньоекономічної кон'юнктури на формування сукупного попиту. У вітчизняній економіці зовнішньоекономічна кон'юнктура є вагомим чинником *сукупного попиту* на внутрішньому ринку. Оцінити можливості її впливу на сукупний попит можна за допомогою декількох масштабних зовнішніх ринків, серед яких доцільно обрати два – кредитних ресурсів і металопродукції. Спробуємо аргументувати цей вибір за допомогою емпіричних даних.

Ринок зовнішніх запозичень. В останні шість років на величину сукупного попиту на внутрішньому ринку України досить активно впливали запозичення, що резиденти вітчизняної економіки здійснювали на зовнішніх кредитних ринках. Розрахунки свідчать, що в 2006–2011 рр. за їхній рахунок величина сукупного попиту на внутрішньому ринку зростала в середньому на рік на 4,6%. Із 2008 р. зовнішні запозичення почали виконувати роль стабілізатора сукупного попиту на внутрішньому ринку. За їхньою допомогою частково компенсувалися втрати внутрішнього сукупного попиту, що виникли в

IV кв. 2008 р. через девальвацію гривні та, відповідно, різке зростання заборгованості споживачів, які здійснювали запозичення в іноземній валюті. Наприклад, розрахунки свідчать, що в 2009–2010 рр., через погашення домогосподарствами кредитної заборгованості перед банками, величина сукупного попиту в середньому на рік скорочувалася на 3,9%.

Зовнішній ринок металопродукції. Уже не одне десятиліття в господарстві України металургійна галузь зберігає за собою позицію "експортера номер один". Наприклад, у 2011 р. частка недорогоцінних металів і виробів із них становила 32,3% у загальному обсязі експорту товарів. У 2000–2011 рр., за даними Світового банку, рівень цін на сталь на міжнародних ринках підвищився майже в 2,65 раза. Це стало причиною майже трикратного зростання вартісних показників випуску продукції в металургійній галузі, збільшення доходів зайнятих у ній та інших суміжних галузях. Причому обсяг цих доходів був достатньо великим, щоб збільшити величину сукупного попиту на внутрішньому ринку. *Доказом того, що зростаючі експортні ціни на сталь на світових ринках слугували основним джерелом збільшення сукупного попиту на внутрішньому ринку України, є високий рівень синхронності їхніх змін. Зокрема, в 2000–2011 рр., показник парної кореляції між темпами зростання експортних цін на сталь та номінальної величини сукупного попиту на внутрішньому ринку становив 0,91.*

Коротко підсумовуючи, можна зробити висновок, що зовнішньоекономічна кон'юнктура у 2000–2011 рр. була сприятливою для експорту традиційної вітчизняної продукції та здійснення запозичень на міжнародних фінансових ринках (за виключенням кризового 2009 р.). Вона забезпечувала стабільне зростання доходів і витрат учасників внутрішнього ринку, збільшення на ньому сукупного попиту. Зокрема, у цей період експортні ціни на сталь виконували "місію" буксира сукупного попиту на внутрішньому ринку України, тоді як роль зовнішніх запозичень суттєво зросла лише в останні шість років.

Вплив зовнішньоекономічної кон'юнктури на формування сукупної пропозиції. Стабільне зростання сукупного попиту на внутрішньому ринку є вихідною умовою збільшення сукупної пропозиції товарів і послуг на ньому. Разом із тим реально наповнювати внутрішній ринок товарною продукцією можна двома шляхами: по-перше, за рахунок розширення виробництва товарів і послуг національних виробників, по-друге, внаслідок зростання імпорту. Вибір цих шляхів залежить від того, наскільки сприятливіша внутрішньоекономічна кон'юнктура щодо виробництва та продажу товарів і послуг національних виробників порівняно із зовнішньоекономічною кон'юнктурою щодо їхнього імпорту.

Ознакою сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури є прискорені темпи імпорту продукції на внутрішній ринок порівняно з темпами її внутрішнього виробництва. Ознака сприятливої внутрішньоекономічної кон'юнктури – її здатність стимулювати ендегенне зростання внутрішнього ринку. Спроможність внутрішнього ринку національної економіки до ендегенного зростання є однією з основних умов його позитивної динаміки неза-

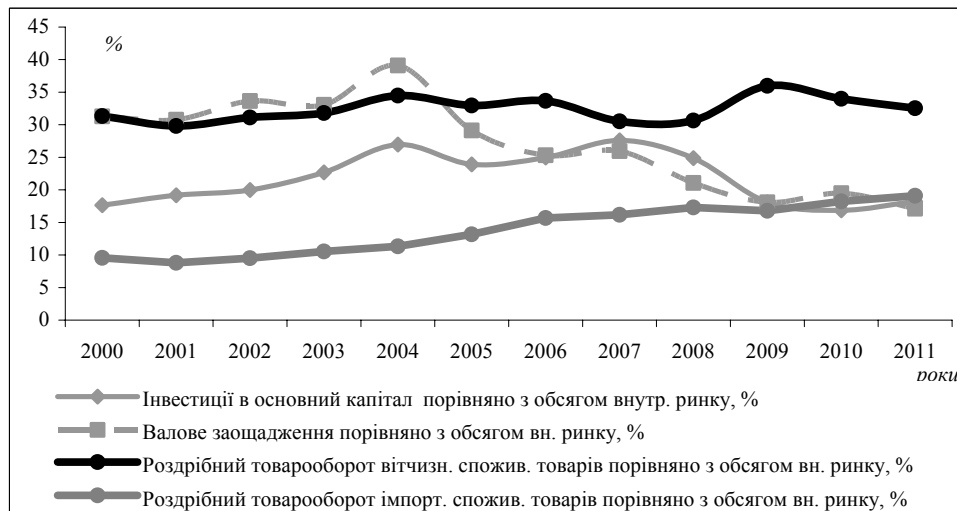

лежно від кон'юнктури в світовому господарстві. Якщо ці можливості розширюються, можна констатувати факт, що національна економіка здатна самостійно створювати додаткові стимули для випереджального зростання порівняно з іншими країнами – учасниками світового господарства. Якщо ці можливості звужуються, це означає, що національна економіка приречена на уповільнений розвиток порівняно з господарствами інших країн.

Однією з основних рис ендogenous зростання внутрішнього ринку національної економіки є кумулятивне (самопідсилююче) збільшення її товарного виробництва¹⁰. Оцінити спроможність товарного виробництва на внутрішньому ринку України щодо кумулятивного зростання можна шляхом розрахунку динаміки показників, що відображають зміну: пропозиції вітчизняних споживчих товарів (роздрібний товарооборот вітчизняних споживчих товарів), інвестиційних можливостей економіки (валове заощадження), інвестиційної діяльності товаровиробників (інвестиції в основний капітал), пропозиції імпорتنих споживчих товарів (роздрібний товарооборот імпорتنих споживчих товарів). Динамічні ряди цих показників представлені на рис. 2.

На рис. 2 динаміка економічних показників зображена у вигляді кривих. Їхнє вивчення дає підстави для таких узагальнень. Кумулятивне зростання товарного виробництва на внутрішньому ринку України відбувалося в 2000–2004 рр., що стало можливим унаслідок накопичення валового заощадження. Його величина зросла з 31,3 до 39,1% порівняно до обсягу внутрішнього ринку. Це стало матеріальною основою для зростання інвестицій в розширення товарного виробництва. Так, величина інвестицій в основний капітал збільшилася з 17,6 до 27% порівняно до обсягу внутрішнього ринку, що спричинило зростання виробництва продукції кінцевого споживання. У 2000–2004 рр., частка вітчизняних споживчих товарів збільшилася з 31,3 до 34,5% порівняно до величини внутрішнього ринку, а імпорتنих – із 9,6 до 11,3%. Зростання заощаджень, інвестицій, випереджальні темпи продажу вітчизняних споживчих товарів на внутрішньому ринку порівняно з імпортними аналогами є свідченням того, що в економіці було започатковано процес кумулятивного зростання товарного виробництва, що тривав п'ять років.

¹⁰ Кумулятивне зростання товарного виробництва схематично можна представити у вигляді такої сукупності подій. На внутрішньому ринку, в результаті зміни структури споживчих переваг, відбувається зростання попиту домогосподарств на споживчі товари і послуги (первинне зростання). Це спричиняє розширення їхнього виробництва шляхом залучення додаткових інвестицій. Активізація інвестиційного процесу розширює попит на інвестиційні товари (машини, обладнання тощо) і стає причиною зростання їхнього виробництва та доходів і споживчих витрат працівників, зайнятих у галузях, що виготовляють капітальні блага. Це, у свою чергу, неминуче збільшує первинний приріст споживчого попиту на внутрішньому ринку (принцип мультиплікатора), тобто відбувається самопідсилення темпу його зростання. А далі процес зростання товарного виробництва на ринку національної економіки виходить на нове коло самопідсилення, тому що приріст попиту на споживчі товари і послуги неминуче спричиняє повторне розширення їхнього виробництва шляхом залучення додаткових інвестицій (принцип акселератора) і події на ринку продовжать розвиватися за описаним вище сценарієм. Внаслідок його реалізації на ринку експансія товарного виробництва перетворюється на кумулятивний процес, що є безперервним і самопідсилюючим.

Рис. 2. Динаміка валового заощадження, інвестицій в основний капітал, роздрібного товарообороту вітчизняної та імпоротної продукції на внутрішньому ринку України в 2000–2011 рр.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Проте, починаючи з 2005 р., цей процес почав уповільнюватися, про що свідчать зворотні зміни в динаміці розглянутих вище економічних показників. Зокрема, в 2005–2011 рр. в економіці України почав різко зменшуватися обсяг валового заощадження. Його порівняльна величина скоротилася більш ніж у 2 рази. За попередніми даними, у 2011 р., валове заощадження становило 17,1% порівняно до обсягу внутрішнього ринку. Природно, це зменшило інвестиційні можливості вітчизняних товаровиробників. У результаті в 2005–2011 рр. обсяг інвестицій зменшився майже на 10 відсоткових пунктів. Їхня величина становила 18,2% порівняно до обсягу внутрішнього ринку. У цей період матеріальні та фінансові ресурси економіки України починають спрямовуватися не на розширення внутрішнього товарного виробництва, а на збільшення імпорту. У 2005–2011 рр. продаж імпортних споживчих товарів зріс майже на 8% і досяг 19,1% порівняно до обсягу внутрішнього ринку. Водночас продаж вітчизняних товарів на внутрішньому ринку зменшився до 32,5%. Розвиток внутрішнього ринку впродовж 2005–2011 рр. свідчить про стиснення процесу кумулятивного зростання товарного виробництва в Україні. Доказом цього є скорочення заощаджень в економіці, що можуть бути спрямовані на розвиток товарного виробництва, зменшення інвестицій до рівня 1999 р. і випереджальні темпи зростання продажу імпортних споживчих товарів на внутрішньому ринку порівняно з вітчизняними аналогами.

Отже, узагальнюючи, можна сказати, що внутрішній ринок України впродовж останніх семи років поступово втрачав здатність до ендогенного зростання, що зменшувало його можливості до динамічного розвитку в випадку погіршення кон'юнктури в світовому господарстві. Ця тенденція є прямим свідченням того, що впродовж 2005–2011 рр. зовнішньоекономічна кон'юнктура постійно збільшувала свій вплив на динаміку товарного виробництва в Україні.

У цей період вона була сприятливішою для нарощування імпорту, ніж внутрішньоекономічна для розширення виробництва вітчизняної продукції.

Підсумовуючи результати дослідження наслідків впливу зовнішньоекономічної кон'юнктури на внутрішній ринок України в 2000–2011 рр., можна зробити такі висновки. Зокрема, у цей період зовнішньоекономічна кон'юнктура була сприятливою для експорту традиційної вітчизняної продукції та здійснення запозичень на міжнародних фінансових і товарних ринках. Вона забезпечувала стабільне та динамічне зростання доходів і витрат резидентів внутрішнього ринку, збільшення на ньому сукупного попиту. Завдяки цьому середні річні темпи збільшення внутрішнього ринку становили близько 4,0%. Водночас у 2000–2011 рр. сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура стискала внутрішнє товарне виробництво на користь імпортової продукції.

Наведені вище результати дослідження дають можливість пояснити факт уповільненого зростання внутрішнього товарного виробництва в Україні в 2007–2011 рр. порівняно із іншими країнами світового господарства, що був зафіксований розробниками доповіді Всесвітнього економічного форуму. Причини цього явища були викликані суперечливими наслідками впливу зовнішньоекономічної кон'юнктури на формування сукупного попиту та сукупної пропозиції на внутрішньому ринку України.

Основні напрями державної політики щодо створення сприятливої кон'юнктури для виробництва вітчизняної продукції на внутрішньому ринку. У розвинених країнах світу сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура має стимулюючий вплив на розширення внутрішнього товарного виробництва і, відповідно, сукупної пропозиції на внутрішніх ринках. Це зумовлено тим, що зовнішньоекономічна кон'юнктура вважається сприятливою за умови, коли на світових ринках відбувається зменшення рівня цін на імпорту сировину та падіння величини відсоткової ставки на ринках зовнішніх запозичень. Ці умови є одними з основних чинників зменшення витрат на виготовлення одиниці продукції в секторі товарного виробництва, підвищення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Упродовж останнього десятиліття для експортерів та імпортерів України складалася переважно сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура. Це спричинило таку закономірність поведінки вітчизняних товаровиробників: зокрема, з 2005 р. внутрішній ринок України постійно збільшувався (за виключенням 2009 р.) і виробники переважно спрямовували свої зростаючі доходи не на інвестування в розширення традиційних і започаткування нових видів економічної діяльності, а на закупівлю споживчого імпорту для задоволення потреб в інноваційній або якісно кращій продукції. Подібна поведінка товаровиробників призводила до поступового зменшення рівня переробки природних ресурсів у секторі товарного виробництва, зменшення ефективності його функціонування. *Це дає підставу констатувати факт початку в 2005 р. спадної хвилі внутрішньоекономічної кон'юнктури в економіці України.*

Швидкість спаду внутрішньокон'юнктурної хвилі на внутрішньому ринку України регулюється зовнішніми чинниками. Зокрема, вона зростає в період

сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури і уповільнюється в період несприятливої. Наприклад, за несприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури кризового 2009 р. внутрішньоекономічна кон'юнктура дещо покращилася. Про це свідчить стабільність рівня ділової активності в багатьох секторах товарного виробництва, що випускали продукцію для реалізації на внутрішньому ринку. За даними рис. 2, у 2009 р. частка вітчизняних споживчих товарів досягла свого десятилітнього максимуму – 36% порівняно до величини внутрішнього ринку. Цей факт приводить до дещо суперечливих висновків. Вітчизняним виробникам, які зорієнтовані на виробництво товарів і послуг для внутрішнього ринку, найкраще і найлегше працювати за умови розвитку кризових явищ у світовому господарстві, погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури. Інакше кажучи, вітчизняні виробники не можуть використати переваги сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури для прискорення розвитку товарного виробництва для внутрішнього ринку України. Тому майбутній стрімкий економічний розвиток України не варто тісно пов'язувати з поліпшенням зовнішньоекономічної кон'юнктури на ринках традиційної вітчизняної продукції.

Разом із тим існування на внутрішньому ринку України спадної кон'юнктурної хвилі є доказом *збільшення ризиків виникнення в майбутньому циклічної кризи у вітчизняній економіці*. Зважаючи на це, пріоритети майбутньої державної політики варто сконцентрувати за напрямками, що передбачають поліпшення внутрішньоекономічної кон'юнктури щодо розширення пропозиції вітчизняної кінцевої продукції на внутрішньому ринку.

Сучасна економічна наука накопичила чималий арсенал заходів державної політики щодо поліпшення кон'юнктури з виробництва та реалізації продукції національних виробників на внутрішньому ринку. Серед них: надання податкових пільг і канікул, виділення земель під будівництво виробничих приміщень, розвиток інфраструктури територій, безмитний ввіз на економічну територію держави технологій, машин та обладнання, що спрямовуються на модернізацію та оновлення товарного виробництва, в разі потреби – безперешкодний вихід інвесторів з внутрішнього ринку країни тощо. Проте їхнє застосування має свої особливості. По-перше, такі заходи державної політики застосовуються тимчасово, на строк від 5 до 7 років, тобто на середній період окупності інвестиційних проектів. По-друге, заходи зі стимулювання внутрішнього товарного виробництва не поширюють на всі галузі одночасно, а лише на ті, що здатні забезпечити великі обсяги виробництва та продажу продукції національних виробників на внутрішньому ринку.

Розроблення державної політики щодо поліпшення внутрішньоекономічної кон'юнктури доцільно розпочати з визначення пріоритетів розвитку товарного виробництва на внутрішньому ринку. Після цього здійснити пошук адекватних заходів економічної політики щодо створення належних стимулів для господарюючих суб'єктів, які їх розвивають. Зважаючи на послідовність розробки внутрішньої державної політики, спробуємо обґрунтувати пріоритети її розвитку в середньостроковій перспективі. Основними серед них доцільно обрати такі.

Напряг перший – імпортозаміщення. Це один із найбільш дієвих і коротких у часі способів корекції сукупної пропозиції на внутрішньому ринку на користь вітчизняного товарного виробництва. Його реальний потенціал у середньостроковій перспективі оцінюється в межах 4–5 млрд дол. США, що достатньо для зменшення ризиків девальвації гривні у найближчі декілька років. Цей час необхідний для підготовки масштабніших національних проєктів, що дадуть змогу збільшити обсяги виробництва товарів і послуг для внутрішнього ринку.

Політика імпортозаміщення передбачає послідовну зміну імпортованих товарів і послуг, що пропонуються для продажу на внутрішньому ринку, на вітчизняні аналоги, що є більш конкурентоспроможними. Варто наголосити, що вирішити проблему імпортозаміщення лише за рахунок підвищення цінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції неможливо. Переконавши це можна довести на прикладі України, де двічі здійснювалася девальвація національної валюти, яка надавала великі цінові переваги вітчизняним виробникам товарів і послуг порівняно з іноземними. Проте це не стало чинником зміни товарного виробництва на користь вітчизняної продукції. Наприклад, упродовж 1998–1999 рр. обмінний курс гривні щодо долара США зменшився майже на 274%. Ефект надзвичайних цінових переваг, що отримали вітчизняні товари, майже не вплинув на структуру виробництва товарної продукції в Україні. Це продемонстрував ринок споживчих товарів. Наприклад, якщо в 1998 р. продаж продовольчих товарів виробництва України у торговій мережі становив 90,5%, то в 1999 – 92,3%, непродовольчих товарів відповідно 56,1 та 58,0% [19, с. 278–279].

Проблема імпортозаміщення може бути вирішена лише у вимірі: ціна – якість. Якісні характеристики продукції щодо безпеки споживання, що перебувають в обігу на внутрішніх ринках країн, визначаються національними системами технічного регулювання. Сучасне технічне регулювання в розвинених країнах світу встановлює такі правові стосунки між учасниками внутрішнього ринку, що запобігають потраплянню на ринок недоброякісної, потенційно небезпечної, фальсифікованої і контрафактної продукції та ринковій поведінці, що вводить покупців в оману. В Україні неможливо вирішити проблему імпортозаміщення без наближення системи технічного регулювання до систем розвинених країн світу.

Крім того, започаткувати масштабний процес імпортозаміщення на внутрішньому ринку України неможливо без реалізації цілеспрямованих національних проєктів, причому на умовах, що не суперечать правилам СОТ. Необхідність у таких проєктах пояснюється тим, що процес імпортозаміщення не може охоплювати всі види імпортованої продукції одночасно. Зокрема, він не повинен поширюватися на сировину, запаси якої в Україні відсутні, або продукцію, що в незначних обсягах закупасться на зовнішніх ринках. З огляду на це національні проєкти варто зосередити на створенні сприятливих умов для вітчизняного виробництва окремих видів продукції, що масово імпортується на внутрішній ринок України і на закупівлю якої витрачаються великі обсяги іноземної валюти. Серед таких видів продукції доцільно обрати: наземні транспортні засоби, чистий імпорт яких у 2011 р. становив 33,8% порівняно до ве-

личини від'ємного сальдо торговельного балансу України; котли, машини, апарати і механічні пристрої – 24,9%; фармацевтичну продукцію – 18,9%; полімерні матеріали, пластмаси – 18,6%; електричні машини і устаткування – 17,6%¹¹ [20]. Якщо відійти від мови статистики, то в Україні з метою зменшення обсягів імпорту доцільно розширити або започаткувати виробництво нових видів легкових автомобілів, міського автобуса, трамвая, тролейбуса, станків та обладнання, електропобутових приладів, електроінструментів, будівельних матеріалів, фармацевтичної та полімерної продукції тощо.

Напрямок другий – поглиблення рівня переробки наявних запасів природних ресурсів. Цей шлях дає можливість збільшити випуск кінцевих товарів і послуг для внутрішнього ринку в розрахунку на одиницю витрат природних ресурсів у сфері виробництва. Просування цим шляхом передбачає започаткування національних проектів, спрямованих на підвищення випуску продукції з більшою доданою вартістю або виробництва додаткових обсягів продукції за рахунок зменшення витрат на її виготовлення. Напевно найбільшим національним проектом на цьому шляху могла б стати програма розвитку тваринництва, птахівництва, в межах якої частина фуражного зерна спрямовувалася би на переробку в корми, для виготовлення надалі більших обсягів продукції тваринного походження, в тому числі молока, м'яса, яєць для внутрішнього споживання. Не менш важливими національними проектами могли б стати програми енерго- та теплозбереження в сфері комунального господарства, скорочення витрат пального в сфері транспортних послуг, споживання природного газу в металургійній і хімічній промисловості тощо.

Напрямок третій – випуск нових видів продукції для внутрішнього ринку. Відомо, що нові та інноваційні види товарів і послуг мають кращі якісні характеристики порівняно з тими, що вже продаються (традиційна продукція). Тому вони, як правило, мають найбільшу додану вартість порівняно з традиційною продукцією, що перебуває в обігу на ринку. Для того щоб випуск цих видів товарів і послуг був включений до національних проектів, має виконуватися єдина умова – потенційно великі обсяги виробництва та продажу на внутрішньому ринку. Такими національними проектами в Україні могли б стати: виробництво біопалива, військової техніки, зброї, надання послуг із програмного забезпечення, промислова переробка побутових відходів тощо.

Напрямок четвертий – кардинальна зміна інвестиційного клімату. Збільшити обсяги виробництва товарів і послуг для внутрішнього ринку можливо лише за допомогою масштабних національних програм. Практика їхнього здійснення поширена в розвинених країнах світу. Наприклад, у США прийнято програми зменшення середнього споживання пального легковими автомобілями з 10 до 6,5 л на 100 км і припинення виробництва лампочок розжарювання Едісона та заміни їх учетверо економнішими люмінесцентними лампочками "холодного світла". У країнах ЄС реалізується довгострокова програма зменшення частки автомобільного транспорту в забезпеченні вантажних перевезень тощо. Разом із тим започаткування національних проектів такого масштабу на

¹¹ Розрахунки автора.

внутрішньому ринку України є доволі складним завданням щодо визначення джерел їхнього фінансування. Зробити це за рахунок державного замовлення і коштів державного бюджету неможливо через масштабність проектів. Сформувавши такі джерела за рахунок приватних внутрішніх та іноземних інвестицій – також завдання не з простих через несприятливий інвестиційний клімат на внутрішньому ринку. Основна його вада – занадто високі ризики здійснення економічної діяльності. Це означає, що реалізації великих національних проектів в Україні мають передувати інституційні реформи, спрямовані на зменшення ризиків здійснення економічної діяльності з виробництва товарів і послуг. Про актуальність таких реформ яскраво свідчить 2011 р., який характеризувався повною відсутністю іноземних стратегічних інвесторів на внутрішньому ринку та продовженням процесу монополізації найбільших товарних ринків окремими вітчизняними фінансово-промисловими групами.

Висновки та рекомендації. У майбутньому прискорене економічне зростання України не варто тісно пов'язувати з формуванням сприятливої кон'юнктури для продажу традиційної вітчизняної продукції на міжнародних ринках та підтриманням її цінової конкурентоспроможності за рахунок девальвації гривні. Про це свідчать результати дослідження ефекту накладення в 2000–2011 рр. хвилі зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури на внутрішньому ринку України. Наслідки їхньої взаємодії виявилися суперечливими. Зокрема, починаючи з 2005 р., зростаюча хвиля сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури (для України це підвищення цін на сировинні ресурси) підсилювала спадну хвилю внутрішньоекономічної кон'юнктури щодо розширення внутрішнього товарного виробництва. Охарактеризувати їхню взаємодію можна так: поліпшення кон'юнктури для вітчизняного експорту спричинило зростання сукупного попиту на внутрішньому ринку. Це стимулювало виробників товарів і послуг збільшувати імпорт, а не обсяги внутрішнього товарного виробництва. Така реакція товаровиробників на зростання сукупного попиту призвела до виникнення макроекономічних диспропорцій у вітчизняній економіці. Основні серед них – зростання від'ємного сальдо торговельного балансу, зменшення валового заощадження, уповільнення інвестиційної діяльності на користь імпорту тощо. Зростання макроекономічних диспропорцій прискорює рух вітчизняної економіки до чергової циклічної кризи.

Уникнути цього сценарію розвитку подій в Україні можливо за умови усунення існуючого суперечливого результату інтерференції хвилей зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури. Його слід змінити так, щоб вітчизняні виробники мали змогу використовувати переваги сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури (зниження рівня цін на природні та фінансові ресурси) для прискореного розвитку внутрішнього товарного виробництва, перетворення його на "платформу" для економічної експансії на нові ринки споживчих, інвестиційних товарів і послуг інших країн. Таке "переключення" не може відбутися стихійно під дією ринкових сил – для цього потрібна цілеспрямована політика держави, яку доцільно зосередити на поліпшенні середньо- та довгострокової кон'юнктури щодо виробництва та продажу вітчизняної продукції кінцевого споживання на внутрішньому ринку. Серед пріоритетів такої політики варто обрати: імпортозаміщення, поглиблення рівня переробки наявних за-

пасів природних ресурсів, випуск нових видів продукції для внутрішнього ринку, кардинальну зміну на ньому інвестиційного клімату.

Список використаних джерел

1. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Н.Д.Кондратьев ; Международный фонд Н.Д.Кондратьева и др. ; ред. колл.: Абалкин Л.И. (пред.) и др. ; сост. Яковец Ю.В. – М. : ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. – 767 с.
2. Экономическая энциклопедия / гл. ред. Л.И.Абалкин. – М. : Издательство "Экономика", 1999. – 1055 с.
3. Большая экономическая энциклопедия. – М. : ЭКСМО, 2008. – 816 с.
4. Климов В.Г. Экономическая конъюнктура. Факторы и механизмы формирования : учебн. пособие / В.Г.Климов. – М. : ЗАО "Издательство "Экономика", 2005. – 278 с.
5. Мельник Т.М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції : монографія / Т.М. Мельник. – К. : Київ. нац. торг. ун-т, 2007. – 396 с.
6. Цукло С. Методологические основы организации и аналитические возможности конъюнктурных опросов в российской промышленности / С.Цукло. – М. : Ин-т Гайдара, 2010. – 136 с. : ил. – (Научные труды Ин-та им. Е.Е.Гайдара, № 145Р).
7. Лагутін В.Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання : монографія / В.Д.Лагутін. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 327 с.
8. Ребело С. Модели реальных деловых циклов: прошлое, настоящее и будущее / С.Ребело // Вопросы экономики. – 2010. – № 10. – С. 56–67.
9. Вудфорд М. Сближение взглядов в макроэкономике: элементы нового синтеза / М. Вудфорд // Вопросы экономики. – 2010. – № 10. – С. 17–30.
10. Григорьев Л. Теория цикла под ударом кризиса / Л.Григорьев, А.Иваненко // Вопросы экономики. – 2010. – № 10. – С. 31–55.
11. Райская Н. Динамика хозяйственной конъюнктуры / [Н.Райская, Я.Сергиенко, А.Френкель, О.Матвеева] // Экономист. – 2006. – № 6. – С. 11–20.
12. Горюнов Д. Индекс опередил рост ВВП / Д.Горюнов // Экономические известия. – 2007. – 12 апреля. – С. 5.
13. Григорьев Л. Теория цикла под ударом кризиса / Л.Григорьев, А.Иваненко // Вопросы экономики. – 2010. – № 10. – С. 31–55.
14. Кораблін С. Курсові тупики сировинних економік / С.Кораблін // Дзеркало тижня. – 2010. – 23 жовтня. – С. 1, 7.
15. Hutchison M. Manufacturing Sector Resiliency to Energy Booms: Empirical Evidence from Norway, the Netherlands, and the United Kingdom / M.Hutchison // Oxford Economic Papers. – 1994. – Vol. 46. – P. 314.
16. Фетисов Г.Г. Задача снижения зависимости российской экономики от сырьевого экспорта и альтернативы экономической политики / Г.Г.Фетисов // Проблемы прогнозирования. – 2008. – № 3. – С. 17–34.
17. The Global Competitiveness Report 2010–2011 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – 2011. – P. 501. – Доступний з : <<http://www.weforum.org>>.
18. The Ukraine Competitiveness Report 2008 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – 2008. – 266 p. – Доступний з : <<http://www.weforum.org>>.
19. Статистичний щорічник України за 1999 рік / Державна служба статистики України. – К. : "Техніка", 2000. – 645 с.
20. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2011 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Надійшла в редакцію
06.02.2012 р.